

УДК 330:339.9 : 517.521

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ: МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА ЧИННИКИ КОНВЕРГЕНЦІЇ

Катажина Куцаб-Бонк

*ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»,
вул. Козельницька, 4, м. Львів, Україна, 79026, тел. 032-270-64-31,
e-mail: prognos.ird@gmail.com*

Досліджено особливості та механізми формування соціально-економічного простору транскордонного регіону в умовах загострення міжнародної конкуренції та глобалізації світового господарства. Показано пріоритетну роль транскордонних ринків у процесі формування та розвитку транскордонних регіонів. Доведено деструктивний вплив окремих ланок ринкового механізму на поширення конвергентних процесів у транскордонному просторі. Проаналізовано характер основних інституційних дисфункцій в умовах активізації спонтанної ринкової взаємодії учасників транскордонного співробітництва. Запропоновано напрями та засоби подолання негативних тенденцій у розвитку соціально-економічного простору транскордонного регіону між Україною та ЄС з метою забезпечення його конвергенції.

Ключові слова: транскордонний регіон; транскордонні ринки; соціально-економічний простір; чинники конвергенції; міжнародна конкуренція; європейська інтеграція; глобалізація.

Транскордонне співробітництво слугує однією з ключових ланок сучасної європейської інтеграції, що поєднує в собі глобальні та локальні інтереси учасників міжнародних економічних відносин у межах прикордонних територій. Найпоширенішими формами транскордонної активності, які значною мірою впливають на сучасну європейську та світову економіку, є: євро регіони; транскордонні кластери; транскордонні партнерства; транскордонні технологічні, індустріальні та наукові парки; транскордонні промислові зони тощо. Завдяки їхньому функціонуванню зростає економічний потенціал прикордонних регіонів, формується сприятливий інвестиційний клімат для реалізації транскордонних інноваційних проектів, посилюється гуманітарне й культуральне співробітництво між сусідніми адміністративно-територіальними одиницями різних країн, що стимулює зростання якості людського та соціального капіталу прикордоння.

Природно, що дослідженню різних аспектів транскордонного співробітництва присвячені численні розвідки та публікації українських і закордонних учених, а саме: В. Борщевського, В. Гоблика, П. Жука, І. Журби, В. Засадко, О. Кучика, М. Мальського, І. Михасюка, Н. Мікули, Г. Слюсажа, С. Писаренко, Р. Федана, Ц. Хабрикі та інших дослідників.

Наприклад, М. Мальський та О. Кучик акцентують увагу на геополітичних функціях і безпековому аспекті транскордонного співробітництва, відзначаючи: «... особливі види міжнародної безпеки, зокрема у геополітичному та

транскордонному вимірі. Традиційним є звуження поняття співпраці у транскордонному співробітництві. Сьогодні ж у міжнародно-політичному дискурсі з'являється поняття транскордонної безпеки як явище, котре характеризується низкою рис, серед яких варто виокремити військово-політичну, соціально-економічну, гуманітарну та, можливо, геополітичну і цивілізаційну» [3, с. 3].

Науковці Національного інституту стратегічних досліджень зазначають зростаючу роль транскордонного співробітництва у політиці ЄС. На їхню думку, транскордонне співробітництво, як елемент державної політики, сьогодні займає достатньо важливе місце в системі пріоритетів як соціально-економічного розвитку, так і європейської інтеграції України. Водночас відзначають характерну для України ситуацію, коли рішення, що приймає влада, є недостатніми і непослідовними, зумовлюючи певну декларативність політики транскордонного співробітництва [5, с. 3].

Вчені Інституту регіональних досліджень НАН України звертають увагу на прогалини в системі інституційно-правового забезпечення транскордонного співробітництва України з країнами-членами ЄС. Зокрема, вони наголошують на відсутності належної нормативно-правової бази у сфері формування та функціонування транскордонних кластерів, транскордонних індустріальних парків, розвитку нових форм транскордонного співробітництва та еволюції єврорегіонів [6, с. 8–11].

Досліджуючи екологічні аспекти транскордонного співробітництва, П. Жук доходить висновку, що «головною метою транскордонної співпраці з досягнення екологічної безпеки є урівноваження впливу екологічних загроз між прикордонними регіонами суміжних країн з орієнтуванням на якісно кращий рівень і спільна діяльність з подальшого зниження цих загроз на наступних етапах» [2, с. 55].

Водночас більшість авторів оминає увагою проблематику вирівнювання пропорцій економічного розвитку по різні боки кордону в умовах активізації транскордонної співпраці та розвитку транскордонних регіонів. Це актуалізує необхідність проведення наукових досліджень, спрямованих на виявлення механізмів формування та еволюції соціально-економічного простору транскордонного регіону з метою забезпечення господарської конвергенції прикордонних територій, які входять до його складу, що і є метою нашої статті.

Зазначимо, що Н. Мікула визначає транскордонний регіон як суму щонайменше двох різних соціально-економічних просторів, пов'язаних із територіями сусідніх держав, кожна з яких презентує собою самостійну систему зі своїми елементами, а потім транскордонний регіон представляє також як єдину систему вищого порядку, для якої ці частини є підсистемами [4, с. 64].

Отже, дослідження соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів безпосереднім чином пов'язане з окресленням категорії соціально-економічного простору, яка відіграє провідну роль у сучасній регіональній економіці. Зокрема, Л. Шевчук констатує: «Відомо, що в просторі кожної з країн світу внаслідок розширеного відтворення відбувається формування і розвиток різних за змістом

просторових ланок суспільного життя – насамперед, регіонів, районів, зон... Стосовно простору регіону або регіонального простору, то це багатовекторне формування людських, виробничих, природничих, функціональних та інформаційних складових, де на основі використання наявного ресурсного забезпечення реалізується життєвий цикл регіону, що дає змогу вирішити конкретні соціальні, економічні та екологічні проблеми. Це поняття охоплює всі регіональні системи, в межах яких сформована певна спільність людей (соціум), і які правомірно мають конкретні цілі розвитку» [8, с. 19–20].

Наукові дослідження Ю. Стадницького, І. Комарницького та О. Товкана стали підставою для окреслення економічного простору як системи розташування об'єктів, що забезпечують господарську діяльність у межах певної території. На їхню думку, ефективна просторова організація території (регіону, держави) обіцяє суттєві вигоди, оскільки упорядковані належним чином елементи простору формують якісно іншу реальність, порівняно з недостатньо упорядкованою просторово-структурною організацією соціуму. У цьому сенсі будь-яка економіка є просторовою [7, с. 3–5].

Під економічним простором С. Шульц пропонує розглядати простір, утворений не тільки фізичними та юридичними суб'єктами діяльності, які для реалізації своїх економічних потреб та інтересів вступають в економічні відносини, а й простір, утворений фізичними і нефізичними об'єктами, які є джерелами економічних інтересів та економічних відносин. За цих обставин виникає можливість аналізувати не стільки кількість і якість елементів, скільки процеси та явища, які відбуваються в економічному просторі [9, с. 23–24].

Отже, соціально-економічний простір транскордонного регіону доцільно розглядати як усю сукупність розміщених у межах суміжних прикордонних територій сусідніх держав економічних суб'єктів та об'єктів, які вступають між собою в певні економічні взаємовідносини з метою досягнення своїх цілей та виконання покладених на них завдань, а також відповідні економічні процеси та явища, які породжуються цими взаємовідносинами та визначають характер їхнього подальшого розвитку.

У цьому сенсі важливими ланками транскордонного простору є транскордонні ринки товарів і послуг, які визначають особливості взаємодії господарюючих суб'єктів, локалізованих у його межах, а також інституційне наповнення цього простору, під впливом якого формуються пріоритети реалізації інтересів усіх учасників транскордонного співробітництва. Крім того, транскордонні ринки та інституційне наповнення транскордонного простору визначають потенціал вирівнювання пропорцій економічного розвитку по різні боки кордону, або конвергенції, що не можна розглядати як основний інтегруючий результат транскордонного співробітництва.

Ключову роль у контексті активізації транскордонного співробітництва В. Борщевський відводить саме вирівнюванню показників економічного розвитку прикордонних територій по різні боки кордону. Зокрема, він зазначає: «Проблемам вирівнювання пропорцій регіонального розвитку приділяється значна увага не тільки на заході континенту, в середовищі розвинутих європейських держав, але й у

країнах Східної Європи, які активно інтегруються в систему глобального світового господарства... Адже глобалізація, як процес формування універсальних принципів і правил поведінки в межах єдиної міжнародної економічної системи, ставить щораз нові, непрості та взаємопов'язані між собою завдання. Ці завдання породжені необхідністю повномасштабної інтеграції у структуру світових ринків, включення у міжнародні мережі інформаційних, технологічних, фінансових, виробничо-господарських, інноваційних, трудових та інших потоків. Особливої актуальності вони набувають для прикордонних регіонів тих країн, що виникли на пострадянському просторі, зокрема в умовах розширеного ЄС» [1, с. 248–249].

Враховуючи наведені вище аргументи, основними механізмами формування та розвитку соціально-економічного простору транскордонного регіону можна вважати ринковий та інституційний.

Ринковий механізм формування та розвитку соціально-економічного простору транскордонного регіону функціонує відповідно до законів попиту і пропозиції, спроектованих у площину прикордонних територій сусідніх держав. Основним завданням цього механізму є балансування попиту і пропозиції на окремі товари та послуги, які надають учасникам транскордонного співробітництва та мешканцям прикордоння в умовах ринкової конкуренції.

Отже, ринковий механізм забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів між основними виробниками, а також надавачами товарів і послуг відповідно до пріоритетів споживчих потреб населення. Ключовим регулятором, що діє в ринковому механізмі, є процес ціноутворення. Згідно з визначенням Альфреда Маршалла, на ринку ціни вирівнюються достатньо швидко. Тобто, транскордонний ринок забезпечує вирівнювання цін у різних ланках транскордонного простору, стимулюючи зростання або зниження пропозиції певних товарів і послуг.

Окрім того, під дією ринкового механізму відбувається перерозподіл фінансових потоків, зокрема інвестиційних ресурсів, які вкладаються у певні об'єкти виробництва та інфраструктури у межах сусідніх прикордонних територій в умовах поглиблення європейської інтеграції. Завдяки цьому транскордонний простір наповнюється новими об'єктами та еволюціонує шляхом модернізації та інноваційного розвитку діючих підприємств та організацій, які його наповнюють. Це ж саме стосується розбудови елементів прикордонної, транспортно-логістичної, маркетингової та інших видів інфраструктури в межах транскордонного простору.

Особливу роль у ринковому механізмі формування та розвитку соціально-економічного простору транскордонного регіону відіграє транскордонний ринок праці. Він, зокрема, наповнює транскордонний простір якісними людськими ресурсами (людським капіталом). Окрім того, завдяки його дії відбувається перерозподіл кваліфікованих кадрів – як у межах усього транскордонного простору, так і відповідно до певних сфер їхньої економічної спеціалізації.

Загалом ринковий механізм забезпечує першочерговий розвиток та еволюцію тих елементів і зон транскордонного співробітництва, які відповідають основним потребам та попиту споживачів по обидва боки кордону

та в межах прикордонних територій однієї з держав, що є учасниками транскордонного співробітництва. Звісно, ринковий механізм відображає соціально-економічні інтереси мешканців та суб'єктів господарської діяльності, які здійснюють економічну активність у межах транскордонного простору. Отож ключовим завданням ринкового механізму є формування стратегічних пріоритетів розвитку транскордонного простору та становлення базових елементів, які формують довгострокові тренди його функціонування.

Другим ключовим механізмом формування соціально-економічного простору транскордонного регіону слід визнати інституційний. Він складається з двох базових ланок. Перша – система формальних інститутів, включаючи нормативно-правові акти, процедури, регламенти, стратегії, угоди та інші формальні документи, зафіксовані юридично.

З іншого боку, інституційний механізм спирається на розгалужену систему неформальних інститутів, пов'язаних з використанням традиції стереотипів моральних установок і неписаних правил, аксіологічні імперативи, духовність і релігію, а також інші аспекти транскордонної співпраці, які не обумовлені формальними процедурами та законодавчо не закріплені.

Взаємодія формальних та неформальних інститутів дуже тісно пов'язана з розвитком елементів та об'єктів соціально-економічного простору транскордонного регіону. Наприклад, стратегії регіонального розвитку, які формуються в розрізі регіонів, що є учасниками транскордонного співробітництва, узгоджуються між собою шляхом інтеграції певних формальних процедур, а також легалізуються через неформальні взаємовідносини, що визначається якістю людського та соціального капіталу в межах усього транскордонного простору та його окремих ареалів.

Окремим компонентом, який визначає ефективність інституційного механізму формування соціально-економічного простору транскордонного регіону, є створення та налагодження діяльності спільних транскордонних інституцій. Насамперед це стосується таких інституцій, як транскордонні технопарки, транскордонні промислові парки, транскордонні партнерства, транскордонні наукові парки і, звичайно ж, єврорегіони, які стали першими формами інституалізації транскордонного простору в умовах європейської інтеграції. Отже, інституційний механізм покликаний забезпечувати уніфікацію правил і процедур або формальних інститутів, які діють по різні боки кордону, а також інтегрувати неформальні інституційні норми з метою налагодження ефективної транскордонної взаємодії та розвитку різних ланок, об'єктів та елементів соціально-економічного простору транскордонного регіону.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок щодо необхідності активізації процесів формування соціально-економічного простору транскордонного регіону між Україною та ЄС за рахунок підвищення якості інституційного забезпечення транскордонного співробітництва на сучасному етапі європейської інтеграції. Насамперед, це стосується удосконалення нормативно-правового забезпечення, пов'язаного з організацією транскордонних ринків товарів і послуг, а також транскордонних ринків праці та

фінансово-інвестиційних ресурсів з метою зниження трансакційних витрат учасників транскордонного співробітництва.

У цьому сенсі подальші наукові дослідження окресленої проблематики необхідно спрямовувати на виявлення стратегічних пріоритетів підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів України в умовах загострення міжнародної конкуренції та глобалізації світового господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Борщевський В.* Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції : монографія / Віктор Борщевський. – Львів : Аверс, 2007. – 328 с.
2. *Жук П.* Проблеми асиметрії та механізм регулювання транскордонної екологічної безпеки / Петро Жук // Соціально-економічний потенціал транскордонного співробітництва : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – С. 54–59.
3. *Мальський М.* Геополітичні виміри транскордонної безпеки в контексті інтеграційних тенденцій пострадянського простору / Маркіян Мальський, Олександр Кучик // Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – 90 с.
4. *Мікула Н.* Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Надія Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
5. *Пріоритети* підвищення ефективності транскордонного співробітництва та зміцнення конкурентоспроможності підприємництва західних регіонів України : зб. матер. / [Т. Г. Васильців, В. В. Борщевський, М. І. Флейчук та ін.]. – Львів : ПАІС, 2011. – 168 с.
6. *Розвиток* транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». – Львів, 2016. – 125 с.
7. *Стадницький Ю.* Просторологія : словник-довідник / Ю. Стадницький, І. Комарницький, О. Товкан. – Львів : Апріорі, 2010. – 424 с.
8. *Шевчук Л.* Просторовий розвиток регіону як синергетичний вираз територіально-структурних процесів у контексті соціально-економічних можливостей, ризиків і наслідків / Любов Шевчук // Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи : монографія / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2011. – С. 18–22.
9. *Шульц С.* Економічний простір України: формування, структурування та управління / Світлана Шульц. – Львів : ІРД НАН України, 2010. – 408 с.

Стаття надійшла до редколегії 29.04.2016

Прийнята до друку 15.05.2016

SOCIO-ECONOMIC SPACE OF CROSS -BORDER REGION: MECHANISMS OF FORMATION AND FACTORS OF CONVERGENCE

Katarzyna Kutsab-Bonk

*Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine,
4, Kozelnytska Str., Lviv, Ukraine, 79026, tel. (032) 270-64-31,
e-mail: prognoz.ird@gmail.com*

The features and mechanisms of formation of socio-economic space of cross-border region have researched according to escalating international competition and globalization of the world economy. The priority role of cross-border markets concern to the process of formation and development of cross-border regions have shown. The destructive influence of certain market mechanism links for spreading of convergent processes was proven as to the transboundary space. The underlying institutional dysfunctions in the context of enhancing the spontaneous market interaction between participants of cross-border cooperation have analyzed. The directions and means to overcoming of negative tendencies in the development of the socio-economic environment of cross-border region between Ukraine and the EU have proposed for the ensuring of convergence.

Key words: cross-border region; cross-border markets; the socio-economic space; factors of convergence; international competition; European integration; globalization.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО ТРАНСГРАНИЧНОГО РЕГИОНА: МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ФАКТОРЫ КОНВЕРГЕНЦИИ

Катажина Куцаб-Бонк

*ГУ «Институт региональных исследований имени М. И. Долишнего НАН
Украины», ул. Козельницкая, 4, г. Львов, Украина, 79026, тел. (032) 270-64-31,
e-mail: prognoz.ird@gmail.com*

Исследованы особенности и механизмы формирования социально-экономического пространства трансграничного региона в условиях обострения международной конкуренции и глобализации мирового хозяйства. Показана приоритетная роль трансграничных рынков в процессе формирования и развития трансграничных регионов. Определено деструктивное влияние отдельных звеньев рыночного механизма на распространение конвергентных процессов в трансграничном пространстве. Проанализирован характер основных институциональных дисфункций в условиях активизации спонтанного рыночного взаимодействия участников трансграничного сотрудничества. Предложены направления и средства преодоления негативных тенденций в развитии социально-экономического пространства трансграничного региона между Украиной и ЕС с целью обеспечения его конвергенции.

Ключевые слова: трансграничный регион; трансграничные рынки; социально-экономическое пространство; факторы конвергенции; международная конкуренция; европейская интеграция; глобализация.